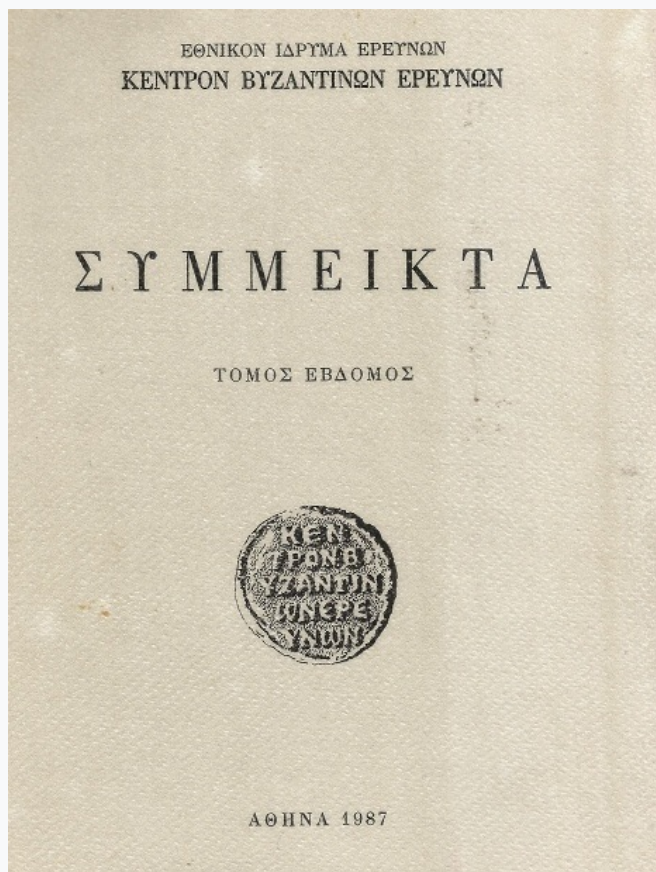

Byzantina Symmeikta

Vol 7 (1987)

SYMMEIKTA 7

Ὁ βυζαντινὸς αὐτοκρατορικὸς θεσμὸς καὶ ἡ
πρῶτη ἐκθρόνιση τοῦ πατριάρχου Φωτίου

Βασιλική ΒΛΥΣΙΔΟΥ

doi: [10.12681/byzsym.708](https://doi.org/10.12681/byzsym.708)

Copyright © 2014, Βασιλική ΒΛΥΣΙΔΟΥ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΒΛΥΣΙΔΟΥ Β. (1987). Ὁ βυζαντινὸς αὐτοκρατορικὸς θεσμὸς καὶ ἡ πρῶτη ἐκθρόνιση τοῦ πατριάρχου Φωτίου. *Byzantina Symmeikta*, 7, 33–40. <https://doi.org/10.12681/byzsym.708>

Ο ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΟΣ ΘΕΣΜΟΣ
ΚΑΙ
Η ΠΡΩΤΗ ΕΚΘΡΟΝΙΣΗ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗ ΦΩΤΙΟΥ

Α'

Τὴν ἐποχὴ τῆς παντοδυναμίας τοῦ Καίσαρα Βάρδα, ὁ ὁποῖος ἦν ὄλος τὰ τῆς βασιλείας ἐπιτροπεύων καὶ διοικῶν¹, ὁ βυζαντινὸς αὐτοκρατορικὸς θεσμὸς γνῶρισε στὸ πρόσωπο τοῦ τελευταίου ἐκπροσώπου τῆς δυναστείας τοῦ Ἀμορίου μία πρωτοφανῆ ὑποβάθμισή². Καὶ ἐνῶ ὁ πολιτικὰ ὑποσκελισμένος Μιχαὴλ Γ' θεωροῦσε ὡς πατριάρχῃ του κάποιον γελωτοποιό του, ὀνόματι Θεόφιλο, ὁ πατριάρχης τοῦ Καίσαρα Βάρδα, Φώτιος³, εἶχε τεθεῖ ἐπικεφαλῆς μιᾶς προσπάθειας ἐξάπλωσης τῆς βυζαντινῆς σφαίρας ἐπιρροῆς στὴ μακρινὴ Μοραβία, τὴ γειτονικὴ Βουλγαρία καὶ τὸ βαρβαρικὸν ἔθνος τῶν Ρῶς.

Οἱ οἰκουμενικὲς τάσεις τοῦ πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως ἄρχισαν νὰ γίνονται ἐναργέστερες μὲ τὴ συμμαχία τοῦ 862 μεταξὺ τοῦ Μιχαὴλ Γ' καὶ τοῦ ἡγεμόνα τῆς Μοραβίας Ραστισλάβου (846-870), μία συμμαχία πού, ἀπὸ τὴ μία πλευρὰ, ἄνοιγε τὸ δρόμο γιὰ τὴ Μοραβία καί, ἀπὸ τὴν ἄλλη, προεξοφλοῦσε τὴ μελλοντικὴ ὑπαγωγὴ τῆς Βουλγαρίας στὸ Βυζάντιο, καθηλώνοντας τὸν Βόρη (852-889) ἀνάμεσα στὴν αὐτοκρατορία τῆς Κωνσταντινούπολης καὶ τὴ σύμμαχό της Μοραβία⁴. Οἱ προοπτικὲς τῆς συμμαχίας αὐτῆς δὲν ἄργησαν νὰ γίνουν πραγματικότητα: ἕνα χρόνον ἀργότερα, τὸ 863, ἡ Μοραβία δεχό-

1. Συνέχεια Θεοφάνη, σελ. 176 (CSHB). Βλ. ἐπίσης Γενέσιο, Δ', σελ. 70 (Lesmueller-Werner-Thurn), Βίο Ἰγνατίου, PG 105, στ. 528A, Σκυλίτζη, σελ. 101 (Thurn), Ζωναρῆ, IV, σελ. 11 καὶ 21 (Dindorf).

2. Τ. Κ. Λογγύη, *Δοκίμιο γιὰ τὴν κοινωνικὴ ἐξέλιξη στὴ διάρκεια τῶν λεγόμενων «Σκοτεινῶν αἰώνων»*, Ἀθήνα 1985, σελ. 75-81.

3. Βίος Ἰγνατίου, PG 105, στ. 528B: Ἔμοι μὲν πατριάρχης ὁ Θεόφιλος, ὁ Φώτιος τῷ Καίσαρι, καὶ τοῖς Χριστιανοῖς ὁ Ἰγνάτιος καθέστηκεν.

4. Πρβλ. J. B. Bury, *A History of the Eastern Roman Empire, from the Fall of Irene to the Accession of Basil I*, Λονδίνο 1912, σελ. 383.— F. Dvornik, *Les Slaves, Byzance et Rome au IXe siècle*, Παρίσι 1926, σελ. 152-159.— Τοῦ Ἰδίου, *Le schisme de Photius, histoire et légende*, Παρίσι 1950, σελ. 158.— P. Petrov, *La politique étrangère de la Bulgarie au milieu du IXe siècle et la conversion des Bulgares*, *Byzantinobulgarica* 2 (1966), σελ. 45-46.— F. Dvornik, *Les Slaves, histoire et civilisation de l'antiquité aux débuts de l'époque contemporaine*, Παρίσι 1970, σελ. 81-82 καὶ 111.

ταν τή βυζαντινή ἀποστολική προσφορά με τήν ἀφιξη ἐκεῖ τῶν ἀδελφῶν Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου¹, καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἡγεσία τῆς Κωνσταντινούπολης συνέχιζε με μεγαλύτερο ζῆλο τὸ ἀποστολικὸ τῆς ἔργο, ὅταν τήν ἀνοιξη τοῦ 864 ἡ βυζαντινὴ στρατιωτικὴ ἐμφάνιση στὴ Βουλγαρία ματαίωσε τὰ σχέδια τοῦ Βόρη νὰ εἰσβάλλει μαζί με τὸν αὐτοκράτορα τῆς Ἀνατολικῆς Φραγγίας Λουδοβίκο Γερμανικὸ (840-876) στὴ Μοραβία, καὶ ἀνάγκασε τὸν Βούλγαρο ἡγεμόνα νὰ δεχθεῖ τὸν χριστιανισμό ἀπὸ τὸ Βυζάντιο². Μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἐπέκτασής της, ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία συμπεριέλαβε καὶ τὸ Σκυθικὸν ἀνήμερόν τε καὶ ἄγροικον ἔθνος τῶν Ρῶς, τοὺς ὁποίους ὁ Φώτιος στὴν περίφημη «Ἐγκύκλιο Ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς τῆς ἀνατολῆς ἀρχιερατικούς θρόνους» ἰσχυρίζεται ὅτι ἔχει ἤδη ἐκχριστιανίσει.³

Οἱ ἐξελίξεις αὐτὲς ἦταν ἀδύνατο νὰ ἀφήσουν ἀδιάφορο τὸν πάπα Ρώμης Νικόλαο Α' (858-867), ὁ ὁποῖος ἐβλεπε τὴ Μοραβία νὰ εἰσέρχεται στὴ βυζαντινὴ σφαῖρα ἐπιρροῆς σὲ μία ἐποχὴ πού ὀλόκληρη ἡ Δυτικὴ Εὐρώπη, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀραβικὴ Ἰσπανία, βρισκόταν στὴν ἀπόλυτη πνευματικὴ ἐπικυριαρχία του⁴. Πιὸ συγκεκριμένα, ἐκεῖνο πού ὁ πάπας Νικόλαος πρέπει νὰ ἐβλεπε με

1. Πρβλ. D v o r n i k, *Byzance et Rome...*, σελ. 165-170. — Τοῦ ἴδιου, *Byzantine Missions among the Slavs. SS. Constantine-Cyril and Methodius*, New Brunswick-New Jersey 1970, σελ. 103-104. — Τοῦ ἴδιου, *Les Slaves...*, σελ. 81-84. — H. G r o t z, *Erbe wider Willen. Hadrian II. (867-872) und seine Zeit*, Wien-Köln-Graz 1970, σελ. 149-155.

2. Πρβλ. B u r g y, ὁ.π., σελ. 383-385. — D v o r n i k, *Byzance et Rome...*, σελ. 186-189. — Τοῦ ἴδιου, *Schisme...*, σελ. 158. — P e t r o v, ὁ.π., σελ. 41-52. — D v o r n i k, *Les Slaves...*, σελ. 85-86. Οἱ βυζαντινὲς πηγὲς ἀποδίδουν τὴν ὑποταγὴ τοῦ Βόρη στὶς ἐξουθενωτικὲς συνέπειες τοῦ λιμοῦ, πού μάστιζε ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴ τῆ Βουλγαρία: (βλ. *Συνέχεια Θεοφάνη*, σελ. 162-165, *Συνέχεια Γεωργ. Μοναχοῦ*, σελ. 824 (CSHB), *Ψευδοσυμμεῶν*, σελ. 665 (CSHB), *Λέοντα Γραμματικὸ*, σελ. 238 (CSHB), *Θεοδόσιο Μελιτηνὸ*, σελ. 166-167 (Tafel), *Συνέχεια Γεωργ. Μοναχοῦ*, σελ. 8 (Istrin), *Γενέσιο, Δ'*, σελ. 69, *Σκυλίτζη*, σελ. 90-92, *Ζωναροῦ*, IV, σελ. 5).

3. Φωτίου Ἐπιστολὴ, ἀρ. 2, σελ. 50 (Laourdas - Westerink) καὶ *Συνέχεια Θεοφάνη*, σελ. 196. Πρβλ. H é l è n e A h r w e i l e r, *Les relations entre les Byzantins et les Russes au IXe siècle*, Bulletin d'Information et de Coordination et de l'Association Intern. des Études Byzant. 5 (1976), σελ. 57-70 (= Byzance: Les pays et les terri-toires, Var. Reprints, Λουδίνο 1976, ἀρ. VII). Γιὰ τὰ θετικὰ ἀποτελέσματα τοῦ ἀποστολικοῦ ἔργου, πού ἀνέπτυξε τὸ πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὴ διάρκεια τῆς πρώτης πατριαρχείας τοῦ Φωτίου βλ. ἐπίσης τὴν Ἐπιστολὴ (ἀρ. 97, σελ. 132), στὴν ὁποία ὁ Φώτιος συγχαίρει τὸν ἀρχιεπίσκοπο Βοσπόρου Ἀντώνιο, ἐπειδὴ κατήρθωσε νὰ μετατρέψῃ τὸν Σκυθικὸ Πόντο ἀπὸ Ἀξεῖνο σὲ Εὔξεινο καὶ Εὐσεβῆ.

4. Τὸ ὅτι ἐδῶ καὶ αἰῶνες ὀλόκληρη ἡ Δύση ἀνῆκε στὴ σφαῖρα ἐπιρροῆς τοῦ πάπα Ρώμης φαίνεται ἀπὸ τὴ φράση τοῦ πάπα Γρηγορίου Β' (715-731) ... *πᾶσα ἡ δῖσις εἰς τὴν ἡμετέραν ταπεινώσιν ἔχει τὴν ἀπόβλεψιν...*, βλ. J. G o u i l l a r d, *Aux origines de l'Iconoclasme: Le témoignage de Grégoire II?*, TM 3 (1968), σελ. 297. Πρβλ. ἐπίσης D v o r n i k, *Les Slaves...*, σελ. 84.

ιδιαίτερη άνησυχία ήταν ή άσκηση άπό τὸ πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως άποστολικοῦ ἔργου στὴ Δύση, γεγονός πὸ μέχρι τότε ἔθεωρεῖτο άποκλειστικὸ προνόμιο τοῦ ἑκάστοτε κατόχου τῆς παπικῆς "Ἐδρας, καὶ ή εὐκολία μὲ τὴν ὁποία ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Νέας Ρώμης, Φώτιος, ἐπενέβαινε σὲ γειτονικὲς μὲ τὴ Ρώμη περιοχές. "Ἐτσι, τὴ στιγμή πὸ ὁ Ραστισλάβος άνοιγε τὶς πύλες τοῦ φρουρίου του καί, κατὰ συνέπεια, τῆς χώρας του στὸν Κύριλλο καὶ τὸν Μεθόδιο, ὁ Νικόλαος Α' ἐπικύρωνε τὰ πρακτικὰ τῆς συνόδου τοῦ Λατερανοῦ (863), σύμφωνα μὲ τὶς άποφάσεις τῆς ὁποίας ὁ Φώτιος καθαιρεῖτο ἔξαιτίας τῆς άντικανονικῆς του ἔκλογῆς¹. "Ἡ άπευθείας άνάδειξη λαϊκοῦ σὲ ἐπισκοπικὸ βαθμὸ οὐκ ἦν... ξένον τῆς ἐκκλησίας καὶ προσφάτως ἐπινοηθέν... , σημείωνε ὁ Θεοφάνης στὶς άρχές τοῦ ἑνατου αἰώνα, προσπαθώντας νὰ άποκρούσει τὶς άντιδράσεις πὸ προκάλεσε ή ἔκλογὴ τοῦ πατριάρχη Νικηφόρου (806-815) καὶ ὑπαινισσόμενος τὸν τρόπο άνόδου στὸν πατριαρχικὸ θρόνο τοῦ Ταρασίου (784-806)². "Ἄν, ὅμως, ή άντικανονικὴ ἔκλογὴ τοῦ Φωτίου δὲν ἦταν πρωτόγνωρο γιὰ τὴ βυζαντινὴ Ἐκκλησία φαινόμενο, ἄλλο τόσο καὶ ή άναγνώρισή του δὲν άποτελοῦσε πρωτοφανὲς γεγονός γιὰ τὴν Παπωσύνη, ή ὁποία χωρὶς ἰδιαίτερες δυσκολίες εἶχε άναγνωρίσει τοὺς πατριάρχες Ταράσιο καὶ Νικηφόρο³. Ἄλλά, τώρα, ή άντικανονικότητα τῆς ἔκλογῆς τοῦ Φωτίου προσέφερε στὸν πάπα Νικόλαο Α' τὴν κατάλληλη εὐκαιρία νὰ άναμιχθεῖ ὡς άνώτατος ρυθμιστὴς στὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας καί, κυρίως, νὰ «άπαντήσει» στὴν πρωτοφανῆ άποστολικὴ δράση τοῦ πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, μία δράση πὸ ἐπέτρεπε στὸν Φώτιο νὰ κατέχει καὶ οὐσιαστικὰ τὸν τίτλο τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχη.

Ἐστὸσο, ὅπως τὰ γεγονότα άποδεικνύουν, ή καθαίρεση τοῦ Φωτίου άπὸ τὴ σύνοδο τοῦ Λατερανοῦ τὸ 863 δὲν μπόρεσε νὰ άποτελέσει φραγμὸ γιὰ τὸ άποστολικὸ ἔργο, πὸ γιὰ πρώτη φορὰ άσκοῦσε τὸ πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως, καὶ τὸ ὁποῖο ἕνα χρόνο άργότερα, τὸ 864, ἐπισφραγίστηκε μὲ τὴν ὑπαγωγή τῆς Βουλγαρίας στὴ βυζαντινὴ σφαῖρα ἐπιρροῆς. "Ἐτσι, μὲ τὸν Φώτιο νὰ ἐπιμένει νὰ δώσει στὸν τίτλο τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχη τὸ πραγματικὸ του περιεχόμενο καὶ μὲ τὸν πάπα Νικόλαο Α' νὰ ὑπερασπίζεται ἔμπρακτα τὰ πρωτεῖα τοῦ Ἁγίου Πέτρου, ή ἔνταση τῆς ρήξης πρεσβυτέρας καὶ Νέας

1. Πρβλ. J. Hergenrother, *Photius Patriarch von Konstantinopel. Sein Leben, seine Schriften und das griechische Schisma*, τόμ. I, Regensburg 1867 (ἀνατύπωση, Darmstadt 1966), σελ. 519-523.— D v o r n i k, *Schisme...*, σελ. 150-157.— G. O s t r o g o r s k y, *Geschichte des Byzantinischen Staates*³, Μόναχο 1963, σελ. 188.— F. D v o r n i k, *Byzantium and the Roman Primacy*, Νέα Ἰόρκη 1966, σελ. 108-110. Γιὰ τὴν άκριβῆ χρονολόγηση τῆς συνόδου τοῦ 863 βλ. B u r y, ὁ.π., σελ. 200.

2. Θεοφάνης, σελ. 481, 30-32 (De Boor).

3. Θεοφάνης, σελ. 460, 25-31 καὶ 494, 22-25.— Πρβλ. O s t r o g o r s k y, ὁ.π., σελ. 187-188.

Ρώμης έγινε δξύτερη από τόν Αύγουστο τοῦ 866. ὅταν ἡ ἐπιμονή τοῦ Φωτίου νά μὴ διορίζει Βούλγαρο ἐπίσκοπο ἔστρεψε τόν Βόρη-Μιχαήλ πρὸς τὴ Ρώμη¹. Ἡ νέα προσπάθεια διείσδυσης τῆς πρεσβυτέρας Ρώμης² στὸν ἀμπελῶνα κυρίου τὸν ἡρατημένον καὶ νεόφυτον, ὅπως ἀποκαλεῖται ἡ Βουλγαρία³, προκάλεσε τὴν ἀγανάκτηση τοῦ Φωτίου. ὁ ὁποῖος, ἐπειδὴ οὐδὲν εἶχεν ἄλλο δοῦν κατ' αὐτοῦ (Νικολάου), δὲν δίστασε νά συγκαλέσει σύνοδο τὸν Αύγουστο-Σεπτέμβριο τοῦ 867, νά ἀναθεματίσει τὸν Νικόλαο Α' καὶ νά ἐπευφημήσει ὡς βασιλεῖς στὴν Κωνσταντινούπολη τὸν δυτικὸ αὐτοκράτορα Λουδοβίκο Β' Ἰταλικὸ (850-875) καὶ τὴν σύζυγό του Ingelberg⁴. Οἱ καθαιρέσεις καὶ οἱ ἀναθεματισμοί, πού ἀντάλλαζαν μεταξύ τους ὁ Νικόλαος Α' καὶ ὁ Φώτιος, δὲν ἀποτελοῦν παρὰ τὸ ἐπισφράγισμα μιᾶς πολιτικῆς ἀναμέτρησης τῆς πρεσβυτέρας μὲ τὴ Νέα Ρώμη γιὰ τὰ ζητήματα τῆς Μοραβίας καὶ τῆς Βουλγαρίας. Ἡ ἀναμέτρηση, ὅμως, αὐτὴ γύρω στὸ 866/867 ἔδειχνε νά ἐπιφέρει θετικὰ ἀποτελέσματα μόνο στὸν δυναμικὸ πάπα Νικόλαο καὶ ὄχι στὸν Φώτιο, ἐφόσον ἡ στροφή τοῦ Βόρη πρὸς τὴ ρωμικὴ Ἐκκλησία, καὶ ἡ ἐπισφαλῆς θέση στὴ Μοραβία τῶν ἀδελφῶν Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου ἀπὸ τὸ 864 καὶ ἐξῆς, ἐξαιτίας τῆς ὑποταγῆς τοῦ Ραστισλάβου στὸν Λουδοβίκο Γερμανικό⁵, ἔθεταν σὲ κίνδυνο ὅλα τὰ θρησκευτικὰ καὶ πολιτικὰ ἐπιτεύγματα τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως.

1. Βλ. Liber Pontificalis, II, σελ. 164 (Duchesne). Πρβλ. Hergenrother, ὅ.π., σελ. 605-607.—S. Vaillat, *Formation de l'église bulgare*, EO 14 (1911), σελ. 152.—Dvornik, *Byzance et Rome...*, σελ. 190-191.—Τοῦ Ἰδίου, *Schisme...*, σελ. 170-171.—V. Swoboda, *L'origine de l'organisation de l'église en Bulgarie et ses rapports avec le patriarcat de Constantinople (870-919)*, Byzantinobulgarica 2 (1966), σελ. 68-69. Γιὰ τὴ σύνθεση τῆς πρεσβείας τοῦ Βόρη πρὸς τὸν Νικόλαο Α' βλ. Joannis Papae VIII Epip., Mansi, XVII, 128D.

2. Γιὰ τὴν ἀπάντηση τοῦ πάπα Νικολάου Α' στὸ Βούλγαρο ἡγεμόνα βλ. MGH Epip., VI, σελ. 592. Πρβλ. Hergenrother, ὅ.π., σελ. 606-617.—Dvornik, *Byzance et Rome...*, σελ. 191-194. Τοῦ Ἰδίου, *Schisme...*, σελ. 174-174.—I. Dujčev, *Die Responsa Nicolai I. Papae ad Consulta Bulgarorum als Quelle für die bulgarische Geschichte*, Medioevo Bizantino-Slavo, τόμ. Α', Ρώμη 1965, σελ. 125-148.

3. Φωτίου Ἐπιστολή, ἀρ. 2, σελ. 42.

4. Βίος Ἰγνατίου, PG 105, στ. 537BC, Mansi, XVI, 401D, 417E. Σχετικὰ μὲ τὴ σύνοδο τοῦ 867, ὁ μητροπολίτης Σμύρνης Μητροφάνης καταγγέλλει τὴν πλαστογράφηση τῶν ὑπογραφῶν τῶν δύο βασιλέων (Μιχαήλ Γ'-Βασιλείου), καὶ τῶν τοποτηρητῶν τῶν τριῶν ἀνατολικῶν θρόνων, καὶ πάντων τῶν συγκλητικῶν, ἀλλὰ δὲ καὶ ἡγούμενων καὶ κληρικῶν (βλ. Mansi, XVI, 417D), ἐνῶ τὸ Liber Pontificalis, II, σελ. 179, μιᾶ γιὰ μεταγενέστερη γάλλευση μόνο τῆς ὑπογραφῆς τοῦ τότε συνκυτοκράτορα Βασιλείου. Πρβλ. Hergenrother, ὅ.π., σελ. 639-666.—Bury, ὅ.π., σελ. 201-202.—Dvornik, *Schisme...*, σελ. 179-195.—Ostrogorsky, ὅ.π., σελ. 193.—Λουγγῆ, ὅ.π., σελ. 80.

5. Annales Fuldenses, στὸ ἔτος 864 (MGH SSRG, I, σελ. 378). Πρβλ. Dvornik, *Byzance et Rome...*, σελ. 171.—Τοῦ Ἰδίου, *Les Slaves...*, σελ. 85-86.—Grotz, ὅ.π., σελ. 156-158.

B'

Ἐνῶ, λοιπόν, ἡ πολιτικὴ τῆς ἀνασύστασης τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, γιὰ τὴν ὁποία ἀγωνιζόταν ὁ Φώτιος¹, κλονιζόταν καὶ ἡ ρῆξις μὲ τὸν πάπα Ρώμης ἔπαιρνε ὀλοένα καὶ ὀξύτερες μορφές, ἡ αὐτοκρατορία τῆς Κωνσταντινούπολης ἔβλεπε νὰ ἐπαναλαμβάνεται μέσα στὴν κοινωνία τῆς ἑνα τυπικὰ μεσαιωνικὸ φαινόμενο: πρόκειται γιὰ τὸ φαινόμενο ἐκεῖνο ποὺ συνεπάγεται πτώση τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας, ὅταν ἀξάνεται ἡ δύναμη τῆς Ἐκκλησίας. Καθὼς ὁ πατριάρχης Φώτιος ἀκολουθοῦσε τὴν τακτικὴ τῆς ἐπικίνδυνης ὄξυνσης τῶν σχέσεων μὲ τὴν Παπωσύνη ἐξαιτίας τῶν προβλημάτων τῆς Μοραβίας καὶ τῆς Βουλγαρίας, ποὺ περιέκλειαν τὸ ἐπίμαχο θέμα τῆς οἰκουμενικότητας, ὁ βυζαντινὸς αὐτοκρατορικὸς θεσμὸς, ὅπως ἤδη εἰπώθηκε, εἶχε περιέλθει σὲ πλήρη ἐξασθένηση, μὲ ἀποτέλεσμα ὁ Καίσαρας Βάρδας νὰ συνεχίσει νὰ διοικεῖ τὰ πολιτικὰ πράγματα τῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ ἐξασθένηση αὐτὴ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θεσμοῦ ὀλοκληρωνόταν στὸ μέτρο ποὺ μέσα στὴ βυζαντινὴ κοινωνία ὑπῆρχαν δυνάμεις, οἱ ὁποῖες ἔτειναν νὰ οἰκειοποιηθοῦν πρὸς ὄφελός τους δικαιοδοσίες καθαρὰ αὐτοκρατορικές.

Ἄν ἡ ἐξαφάνιση ἀπὸ τὸ πολιτικὸ προσκῆνιο τοῦ Καίσαρα Βάρδα, ὁ ὁποῖος δολοφονήθηκε στίς 21 Ἀπριλίου 866², ἀποτελεῖ τὸ πρῶτο βῆμα ἀνόρθωσης τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκρατορικοῦ θεσμοῦ, ἡ ἀνάδειξη τοῦ ταπεινῆς καταγωγῆς Βασιλείου σὲ συναυτοκράτορα ἕνα μῆνα ἀργότερα, στίς 26 Μαΐου 866, πρέπει ἀναμφισβήτητα νὰ θεωρηθεῖ ὡς τὸ δεύτερο βῆμα πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτῆ. Οἱ πηγές εἶναι κατηγορηματικὲς γι' αὐτό: *ἐπεὶ δὲ χρόνου προϊόντος τὰ κοινὰ διοικεῖν οὐχ οἷός τε ὁ Μιχαὴλ ἦν καὶ τῆς ἑαυτοῦ ἀφελείας ἠσθάνετο καὶ ἄμα ἐπανάστασιν μελετᾶσθαι καὶ ἀποστασίαν παρὰ τῆς συγκλήτου διήκουεν τῶ τὰ τῶν Ῥωμαίων διοικεῖσθαι κακῶς, καὶ τὸ περιμάχητον διάδημα τῆ κεφαλῆ αὐτοῦ ἐπιτίθησι, καὶ βασιλέα. . . ἀναδείκνυσί τε καὶ ἀναγορεύει. . .*³. Τὴν ἐποχὴ, ὅμως, ποὺ ὁ Μιχαὴλ Γ' ἐπιχειροῦσε νὰ ἀναδιοργανώσῃ τὸν βυζαντινὸ

1. Γιὰ τίς πολιτικὲς ἀπόψεις τοῦ Φωτίου πρβλ. A. P. Ka ž d a n, *Socialnye i političeskie vzgliady Fotija*, *Ežegodnik museja istorii religii i ateizma* 2 (1958), σελ. 131.

2. Βλ. Συνέχεια Θεοφάνη, σελ. 205-206 καὶ 235-238, Συνέχεια Γεωργ. Μοναχοῦ, σελ. 829-831, Ψευδοσυμεών, σελ. 678-679, Λέοντα Γραμματικὸ, σελ. 244-245, Θεοδόσιο Μελιτηνὸ, σελ. 170-171, Συνέχεια Γεωργ. Μοναχοῦ, σελ. 12-13 (Istrin). Γενέσιο, Δ', σελ. 75, Σκυλίτζη, σελ. 111-112 καὶ 128, Ζωναρᾶ, IV, σελ. 21.

3. Συνέχεια Θεοφάνη, σελ. 207· βλ. στὸ ἴδιο, σελ. 239-240: *.. ἐγίνοντο καταβολήσεις τε καὶ διαγογγυσμοὶ κατὰ τοῦ βασιλέως παρὰ τε τῆς συγκλήτου βουλῆς καὶ τοῦ πολιτεύματος καὶ παρὰ πάντων τῶν ὄντων ἐπὶ τῶν διοικήσεων καὶ μεταχειριζομένων τὰ πράγματα, ἔτι δὲ καὶ παρὰ τῶν στρατευμάτων καὶ παντὸς τοῦ πλήθους τοῦ ἀστικοῦ. . . καὶ ἐπιγνοῦς τὴν οἰκίαν περὶ τὰ κοινὰ οὐ μόνον ἀμέλειαν καὶ ὀρθομίαν ἀλλὰ καὶ ἀνεπιτηδείότητα καὶ ἀφέλειαν, καὶ ἐπανάστασιν ἢ ἀπόστασιν παρὰ τοῦ πλήθους ἐλάβηθεῖς, ἔγνω κοινωνὸν τῶν πραγμάτων προσλαβέσθαι καὶ τῆς ἀρχῆς. . .*

αυτοκρατορικό θεσμό, στέφοντας τὸν μέχρι τότε παραιτούμενό του Βασίλειο Μακεδὼνα συναυτοκράτορα, ἡ ρήξη μετὰ τὸν πάπα Ρώμης γινόταν βαθύτερη καὶ ὁ Φώτιος, μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἀντιπαράθεσής του μετὰ τὸν Νικόλαο Α', ἐπεζέτεινε ἀκόμη περισσότερο τὴν δικαιοδοσίαν του: ἡ ἀναγύρευση στὴν Κωνσταντινούπολη τοῦ Λουδοβίκου Β' Ἰταλικοῦ ὡς βασιλέως καὶ τῆς Ingelberge ὡς ἀνυγούστας, καθὼς καὶ οἱ σχέσεις ποὺ ὁ Φώτιος ἐπιδίωξε νὰ ἔχει ἰδιαίτερα μετὰ τὴν Ingelberge, πρὸς ἣν καὶ γέγραψεν ἐπιστολὴν εὐρημίας πεπληρωμένην, ὡς ἀξιωθεῖσαν ἀναδρόσεως ἐν οἰκουμενικῇ δῆθεν συνόδῳ τῇ *Πουλχερίᾳ παραπλησίως*, ὡς ᾔετο καὶ κατηντιβόλει καὶ παρεσκεύαζε καταπεῖσαι τὸν ἴδιον σύζυγον Λοδοβίχον, ἀπειροῦσαι τῆς Ῥώμης τὸν πάπαν Νικόλαον, ὡς ὑπὸ συνόδου καθηρημένον οἰκουμενικῆς καὶ καθολικῆς, ἣς τὸ ἴσον καὶ πρὸς αὐτὴν ἐξαπέστειλε μετὰ δόρον¹, ἀποτελοῦν ρητὴ ἐπιβεβαίωση ὅτι ὁ Φώτιος ἐπιδίδετο σὲ μία καθαρὰ πολιτικὴ δραστηριότητα, ἡ ὁποία στὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ ὑποσκέλιζε τὴν αυτοκρατορικὴν ἀρμοδιότητα. Ἐπιπλέον, ἂν τὸ 812 ἡ τυπικὴ ἀναγνώριση τοῦ αυτοκρατορικοῦ τίτλου τοῦ Καρλομάγνου μετὰ τὴν πρεσβεία στὸ Aachen σήμαινε τὴν κατάργηση τῆς βυζαντινῆς αυτοκρατορικῆς ἀποκλειστικότητος², στὸ δεύτερο μιστὸ τοῦ ἑνάτου αἰῶνα ἡ πολιτικὴ ἐνέργεια τοῦ Φωτίου νὰ ἐπευφημήσει ὡς βασιλεῖς στὴν Κωνσταντινούπολη τὸν Λουδοβίκον Ἰταλικὸν καὶ τὴν Ingelberge ἀποτελοῦσε σοβαρὴ ἀπειλὴ γιὰ τὴν ἴδια τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ἤδη ὑποβαθμισμένου βυζαντινοῦ αυτοκρατορικοῦ θεσμοῦ.

Τὶς ἐπιζήμιες γιὰ τὸ Βυζάντιον συνέπειες, ποὺ ἐμπεριεῖχαν οἱ πρωτοφανεῖς πολιτικὲς πρωτοβουλίες τοῦ Φωτίου, πρέπει πολὺ καθαρὰ νὰ ἔβλεπε ὁ Βασίλειος Μακεδὼν, ὁ ὁποῖος ἀμέσως μετὰ τὴν ἀνοδίαν του στὸ θρόνον ἔσπευσε νὰ καθαιρέσει τὸν Φώτιον καὶ νὰ ἀποδώσει στὴν Ἐκκλησίαν τὸν γνήσιον νομίμιόν της³, τὸν Ἰγνάτιον, αὐτὸν ποὺ οἱ Χριστιανοὶ θεωροῦσαν ὡς πραγματικὸν πατριάρχην τους⁴. Πιὸ συγκεκριμένα, ὁ βυζαντινὸς αυτοκρατορικὸς θεσμὸς δὲν θὰ μπορούσε ποτὲ νὰ ἐπανέλθει στὴν παλιὰ του ἰσχὺ, ὅσο ἐπικρατῆς τοῦ

1. Mansi, XVI, 417E. βλ. καὶ πρὸ πάνω, σελ. 36, σημ. 4.

2. Θεοφάνης, σελ. 494, 20-22. Πρὸ βλ. Burg, ὁ.π., σελ. 325.—Dölger, *Regesten*, 385.—W. Ohnsorge, *Orthodoxus Imperator. Vom religiösen Motiv für das Kaisertum Karls des Grossen, Abendland und Byzanz*², Darmstadt 1963, σελ. 64-78.—Fr. Dölger, *Europas Gestaltung im Spiegel der frankisch-byzantinischen Auseinandersetzung des 9. Jahrhunderts*, Byzanz und die europäische Staatenwelt², Darmstadt 1964, σελ. 306-308.—C. N. Tsirpanlis, *Byzantine Reactions to the Coronation of Charlemagne (780-813)*, *Βυζαντινά* 6 (1974), σελ. 356-357.—T. C. Lounghis, *Les ambassades byzantines en Occident depuis la fondation des états barbares jusqu'aux Croisades (407-1096)*, *Ἀθήνα* 1980, σελ. 160-162.—P. Classon, *Karl der Grosse, das Papsttum und Byzanz*², Sigmaringen 1985, σελ. 94-95.

3. *Συνέξεις Θεοφάνη*, σελ. 262.

4. Βλ. πρὸ πάνω, σελ. 33, σημ. 3.

πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως θά ἦταν ὁ Φώτιος μὲ τὶς καθαρὰ «παπικὲς» πρωτοβουλίες του. Ἐξάλλου, ἡ συνεχιζόμενη ὄξυνση τῶν σχέσεων μὲ τὸν πάπα Νικόλαο Α', σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ὑποστήριξη τοῦ Λουδοβίκου Β' Ἰταλικοῦ ἀπὸ τὸν Φώτιο, ἦταν φανερὸ ὅτι προωθοῦσε μίαν νέα Οἰκουμένη ὑπὸ τὸν οἰκουμηνικὸ πατριάρχη Νέας Ρώμης, ὁ ὁποῖος θά εἶχε δικαιοδοσία πάνω σὲ δύο αὐτοκράτορες, τὸν βυζαντινὸ καὶ τὸν δυτικὸ. Ἐνῶ, ὅμως, ἡ ρήξη μὲ τὴν Παπὸσύνη ἐπέτρεπε στὸν Φώτιο νὰ διευρύνει τὶς ἀρμοδιότητές του, γιὰ τὸν βυζαντινὸ αὐτοκράτορα περιέκλειε τὸν κίνδυνο νὰ χάσει ὀριστικὰ ὁποιαδήποτε δυνατότητα ἐπέμβασης στὰ ἐδάφη τῆς «Ἐσπέρας», ἐφόσον τὴν εὐχέρεια πού εἶχε ὡς τότε ὁ κάτοχος τῆς παπικῆς Ἐδρας νὰ ἐπικαλεῖται τὶς ἀπαγορευτικὲς διατάξεις τῆς Κωνσταντινείας Δωρεᾶς¹ θά ἀντικαθιστοῦσε ἡ δικαιοματικὴ πιά κυριαρχία τοῦ Λουδοβίκου Ἰταλικοῦ πάνω στὰ ἐδάφη αὐτὰ μὲ ἔγκριση τοῦ Φωτίου. Οἱ πραγματικὰ ἀρνητικὲς διαστάσεις, πού ἔπαιρναν γιὰ τὴν αὐτοκρατορία τῆς Κωνσταντινουπόλης ἡ ὅλη δραστηριότητα τοῦ Φωτίου καὶ ἡ μέχρι τότε βυζαντινὴ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ, σὲ συνάρτηση μὲ τὴν ἐξασθένιση τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκρατορικοῦ θεσμοῦ τὸν ἑνατο αἰῶνα, συνετέλεσαν ὥστε ὁ νέος κάτοχος τοῦ θρόνου Βασίλειος Α' νὰ κατανοήσει ὅτι ὁποιαδήποτε προσπάθεια ἀνόρθωσης τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐξουσίας συνεπαγόταν συμφιλίωση μὲ τὸν πάπα τῆς Ρώμης καὶ ἄμεση μείωση τῆς δύναμης τοῦ πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Ἔτσι, ἡ πρώτη ἐκθρόνιση τοῦ Φωτίου ἀπὸ τὸν πατριαρχικὸ Ὀρόνο πρέπει νὰ ἐνταχθεῖ μέσα στὰ πλαίσια τῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἰδρυτῆ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας νὰ ἐνισχύσει τὸν βυζαντινὸ αὐτοκρατορικὸ θεσμό, ἐπαναφέροντάς τον στὸ προγενέστερο πολιτικὸ κῦρος του, καὶ τῆς ἐφαρμογῆς ἑνὸς νέου πολιτικοῦ προγράμματος, πού προέβλεπε συμφιλίωση μὲ τὸν πάπα Ρώμης, μίαν συμφιλίωση, πού σκοπὸ τῆς εἶχε νὰ ἀποκτήσει ὁ βυζαντινὸς αὐτοκράτορας τὸ δικαίωμα ἀνάμιξης στὴν «Ἐσπέρα»².

Τέλος, ἄξιο προσοχῆς εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ πατριάρχης Φώτιος δὲν κατέχει τὴν ἀνάλογη μὲ τὴ δραστηριότητά του θέση στὰ ἔργα τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου, τοῦ ἀπολογητῆ καὶ ἐφαρμοστῆ τῆς πολιτικῆς τοῦ Βασιλείου Α' τὸ δέκατο αἰῶνα³. Ἡ φειδωλέστατη ἀναφορὰ στὸν Φώτιο καὶ τὰ

1. Πρβλ. W. O h n s o r g e, *Die Konstantinische Schenkung, Leo III. und die Anfänge der kurialen römischen Kaiseridee*, Abendland und Byzanz², σελ. 79-110.— Π. F u h r m a n n, *Das frühmittelalterliche Papsttum und die Konstantinische Schenkung*, SCIAM 20 (1973), σελ. 257-292.— R. J. L o e n e r t z, *Constitutum Constantini. Destination, destinataires, auteur, date*, Aevum 48 (1974), σελ. 199-245.— Λ ο υ γ γ ῆ, *Ἡ πρόομη βυζαντινὴ ἱστοριογραφία καὶ τὸ λεγόμενον «Μεγάλο Χάσμα»*, Σύμμεικτα 4 (1981), σελ. 69-72.— C l a s s e n, ὅ.π., σελ. 8, σημ. 19.

2. Β α σ ι λ ι κ ῆ ς Β λ υ σ ῖ δ ο υ, *Συμβολὴ στὴ μελέτη τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ Βασιλείου Α' στὴ δεκαετία 867-877*, Σύμμεικτα 4 (1981), σελ. 308-310.

3. Ἐνδεικτικὸ παράδειγμα τῶν προσπαθειῶν τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου νὰ ἀποφύγει, στὸ μέτρο τοῦ δυνατοῦ βέβαια, τὴν ἐνασχόληση μὲ τὸν Φώτιο, τὴ σπουδαιότερη,

οικουμενικά ιδεώδη που πιστά υπηρέτησε πρέπει, όσον αφορά την πρώτη έχθρόνισή του, να αποτελεί μία έμμεση και σιωπηλή πολιτική καταδίκη, που επέβαλε ή μακεδονική ιστοριογραφία, μέσω του Κωνσταντίνου Ζ'. στην προσπάθεια του πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως να επιβληθεί στον αυτοκρατορικό θεσμό, τηρώντας την πολιτική της απόλυτης οικουμενικότητας, ή όποια, με τη σειρά της, έρχόταν σε επικίνδυνη ρήξη με τον πάπα Ρώμης.

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΒΑΣΙΛΕΥΣΙΔΟΥ

Ίσως εκκλησιαστική και πολιτική φυσιογνωμία που ανήλθε στον πατριαρχικό θρόνο της Κωνσταντινούπολης, αποτελεί το γεγονός ότι στο «Βίο Βασιλείου» ο Φώτιος μνημονεύεται ονομαστικά μία και μόνη φορά: πρόκειται για την έννομη και κανονική επάνοδό του στον πατριαρχικό θρόνο το 877 (βλ. Συνέχεια Θεοφάνη, σελ. 276-277). Σε όλες τις άλλες περιπτώσεις ο Πορφυρογέννητος αρνείται να τον κατονομάσει, αφήνοντας μόνο του τον αναγνώστη να καταλάβει ότι αναφέρεται στον Φώτιο (βλ. Συνέχεια Θεοφάνη, σελ. 261-262, 284, 312 και 350). Παράλληλα, όμως, με την προσπάθεια αποσιώπησης της δραστηριότητας του Φωτίου μπορεί κανείς να διακρίνει στο «Βίο Βασιλείου» και μία τάση αρνητικής αποτίμησης του έργου του. Πιο συγκεκριμένα, ο Πορφυρογέννητος, αναφερόμενος στο επίμαχο ζήτημα του έγχριστιανισμού των Βουλγάρων, παραδέχεται μόνον ότι το έθνος αυτό είχε έγχριστιανιστεί πριν από τον Βασίλειο Α', αλλά σπεύδει να συμπληρώσει ότι απαγές ήν έτι προς το καλύτερο και ανίδωρον, ως υπό ανέμον φύλλα θρόνως σαλευόμενον και μετακινούμενον (βλ. Συνέχεια Θεοφάνη, σελ. 342) Συνεχίζοντας τη διήγησή του με τον έγχριστιανισμό των Ρώσ, μάς πληροφορεί ότι οι Ρώσ βαπτίστηκαν κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Βασιλείου Α' και ότι ο αρχιεπίσκοπος που στάλθηκε στη χώρα τους χειροτονήθηκε από τον πατριάρχη Ίγνάτιο (βλ. Συνέχεια Θεοφάνη, σελ. 342-343), αναιρώντας με τον τρόπο αυτό τους ισχυρισμούς του Φωτίου ότι είχε ήδη έγχριστιανίσει τους Ρώσ (βλ. πιο πάνω, σελ. 34, σημ. 3).